

TEMA 13: LA SEGONA REPÚBLICA (1931-1936)

Davant la impopularitat del dictador i del seu règim el general Primo de Rivera va dimitir el dia 28 de gener de 1930. El seu substitut va ser el general Dámaso Berenguer, que pretenia retornar a la normalitat constitucional. Però les forces republicanes creixen ràpidament i a l'agost de 1930 diversos partits republicans, inclosos els nacionalistes catalans i gallecs, van signar el **Pacte de Sant Sebastià** amb l'objectiu de proclamar la república. Així, es va formar un comitè revolucionari que s'havia d'encarregar de preparar el canvi de règim per mitjà d'un pronunciament militar que tingués també suport civil. El més d'octubre es va afegir al pacte el PSOE.

Al desembre del mateix any dos militars, **Galán i García Hernández**, s'insurreccionen a Jaca a favor de la República, però l'alçament va fracassar. Alfons XIII, poc hàbilment, fa que els afusellin. Davant aquests fets el clamor republicà és cada vegada major, i el rei intenta solucionar-ho amb el govern de l'almirall Aznar, i convocant eleccions:

- Municipals per dia 12 d'abril de 1931
- A Corts Constituents per dia 7 de juny.

No va ser necessari fer les eleccions del juny, perquè a les municipals del 12 d'abril les esquerres van obtenir la victòria a les principals ciutats. Així, el **14 d'abril de 1931 Alfons XIII abandona Espanya i es proclama la II República.**

S'ha dit que el rei va abandonar Espanya per evitar la Guerra Civil i per no tacar-se les mans de sang. Potser serà cert, però també ho és que no va abdicar a la corona, i que el general **Mola**, cap de seguretat, i el general **Sanjurjo**, director de la Guàrdia Civil, li van fer veure que no estaven disposats a ajudar-li ni a vessar sang per ell.

1. El Govern Provisional. El Bienni Reformista.

La nit del 14 d'abril es va constituir un **govern provisional** presidit per **Niceto Alcalá Zamora**. La composició del govern va ser la següent:

- Republicans de dretes: Alcalá Zamora i Miguel Maura.
- Republicans radicals: Alejandro Lerroux.
- Republicans d'esquerres: Manuel Azaña i Marcelí Domingo.
- Socialistes: Indalecio Prieto, Largo Caballero i Fernando de los Ríos.
- Nacionalistes catalans: Nicolau d'Oliver.
- Republicans gallecs: Casares Quiroga.

Les primeres mesures que va adoptar el govern provisional van ser:

- Consolidar la jornada laboral de 8 hores.
- Iniciar un projecte de reforma agrària.
- Plantejar reformes a l'exèrcit.
- Ampliar el nombre de mestres i augmentar els seus sous.
- Suprimir l'obligatorietat de l'ensenyament religiós.
- **Convocar eleccions a Corts Constituents, per sufragi universal masculí (+ de 23 anys), dia 28 de juny de 1931.** Les dones no poden votar, però sí poden ser elegides.

Aquestes eleccions van ser les primeres eleccions veritablement lliures i netes que es van celebrar a Espanya. Pel que fa als resultats en van sortir clarament guanyadors els partits socialistes i republicans, que van arribar a tenir gairebé el 90% del parlament. La dreta monàrquica i republicana van quedar derrotades.

Els partits que més van destacar van ser:

- El PSOE, amb 116 diputats.
- El Partit Republicà Radical, amb 90 diputats.

Així, es va proclamar una **República d'esquerres**, que va ser vigent de 1931 a 1934.

Immediatament les Corts, en les que predominaven les forces de centreesquerra, es van posar a redactar una nova constitució per a Espanya. La Carta Magna, en línies generals, va ser creada sobre el model de la de Weimar, la més democràtica d'Europa. En aquestes corts constituents hi va haver dues qüestions que van provocar molt d'apassionament:

- Les relacions església- estat.
- L'autonomia de les regions.

Les característiques de la primera constitució republicana de la història d'Espanya van ser les següents:

- Espanya va ser definida com una **“República democràtica de treballadors de tota classe”**.
- Espanya és un **“Estat integral”**, on les regions tenen dret a demanar un Estatut d'Autonomia.
- Les Corts es constituïren en una sola cambra, el **Congrés dels Diputats**. Els diputats eren elegits per 4 anys i per sufragi universal femení.
- **Sobirania popular** i separació de poders (legislatiu per les corts, executiu pel govern i judicial pels tribunals de justícia).
- El president de la república era elegit per les corts i per compromissaris elegits per sufragi universal. Tenia un mandat de sis anys.
- Es reconeixen amplis drets polítics i socials (llibertat religiosa, d'expressió, de reunió, d'associació, de petició, de lliure residència, de circulació, de lliure elecció de la professió, inviolabilitat del domicili, de la correspondència...)
- Se suprimeix qualsevol privilegi i d'aquesta manera la noblesa desapareix com a entitat jurídica.
- Es reconeix el matrimoni civil i el divorci.
- Es proclama la aconfessionalitat catòlica de l'estat (separació església-estat).
- Es prohibeix als ordres religiosos la pràctica de l'ensenyament.
- S'apunta la possibilitat de socialitzar la propietat i els serveis públics (ferrocarrils, mines, banques...), però aquest punt no es va arribar a dur a terme.

La Constitució va ser aprovada el 9 de desembre de 1931. Niceto Alcalá Zamora va ser nomenat president de la república i Manuel Azaña va ser nomenat president del govern.

Durant la discussió de l'articulat de la Carta Magna van sorgir els diversos problemes estructurals que tenia Espanya. Tot seguit veurem quins eren aquests problemes i la resposta que va donar el govern republicanosocialista per intentar resoldre'ls.

1.1. LA QÜESTIÓ AGRÀRIA. UNA ECONOMIA ARCAICA.

El problema fonamental d'Espanya era l'anomenada qüestió agrària: **enorme desigualtat de la distribució de la propietat de la terra**. Només a Andalusia es calcula que hi havia més de 200.000 famílies que no posseïen ni un pam de terra, mentre que al seu costat hi havia propietaris de cents i milers d'hectàrees. A més a més, per agreujar la situació, molta terra era deixada sense conrear pels senyors.

Per tal de solucionar els problemes la república va prendre una sèrie de mesures:

- Paritat dels obrers agrícoles amb els industrials, establint per als primers la jornada de 8 hores, amb la qual cosa les hores que excedien serien considerades extres.
- Llei de termes municipals, fora dels quals els propietaris no podrien reclutar mà d'obra.
- **Llei del treball forçós**. L'objectiu dels legisladors va ser impedir que els propietaris hostils al govern republicà declarassin una vaga econòmica contra el nou règim amb l'abandó del conreu. Si els propietaris es negaven a conrear les terres aquestes serien confiscades i distribuïdes entre els camperols per tal que les conreassin.

L'any 1932, **Marcel·lí Domingo** va treure endavant la seva **Llei de Reforma Agrària**.

- Les terres seran confiscades, amb el consegüent pagament de les indemnitzacions.
- S'expropiaran les grans finques que no siguin conreades directament pels amos, també les no cultivades i les de regadiu que no es reguin.
- Es repartiran entre les famílies de pagesos o entre col·lectivitats d'agricultors (cooperatives).

La llei va ser discutida en debat obert a les Corts, per la qual cosa es va progressar de manera molt lenta, fins que l'alçament de **Sanjurjo** (10 d'agost de 1932) va fer que en un mes s'aprovés del tot.

El mecanisme de funcionament de la llei era el següent: les terres expropiades passaven a ser propietat de l'**Institut de Reforma Agrària (IRA)**, que les transferia a les juntes provincials, les quals les lliuraven als agricultors o a les comunitats de pagesos perquè les explotassin.

Després d'aprovar la llei la seva aplicació també va ser molt lenta (només es duen a terme 8.000 dels 60.000 repartiments previstos). Com a conseqüència gran part dels camperols van retirar la seva confiança en el govern, afegint-se així a la radical oposició de les forces conservadores i dels propietaris afectats. Hem d'esmentar també el problema de que Espanya tenia una economia arcaica i retardada, i a més, que aquesta economia arcaica va haver de patir les conseqüències del crack del 29.

1.2. EL PROBLEMA DE L'ESGLÉSIA.

Bona part dels republicans consideraven l'església com l'enemic secular del progrés d'Espanya (ensenyament religiós i elitista, ideologia conservadora, privilegis...). Així, el govern va decidir dur a terme una profunda reforma en el terreny religiós. D'aquesta manera es va proclamar per decret la llibertat religiosa, i l'article 3 de la Constitució declarava que **l'estat no tenia religió oficial**. A més a més es va establir la possibilitat del divorci, del matrimoni civil, i es va establir la secularització dels cementiris. Però el vertader camp de batalla entre els catòlics i les forces anticlericals es desenvoluparia entorn a l'article 26. En ell es van imposar les tesis de la **Manuel Azaña**, i l'article va precisar que **el pressupost per al sosteniment del clero secular fos eliminat en dos anys, que les ordres religioses no es dedicarien a activitats comercials, industrials o a l'ensenyament no confessional**, i que es dissoldrien tots els ordres religiosos que fossin un perill

per l'estat o necessitessin un vot especial. Aquest darrer apartat estava sobretot dedicat als jesuïtes, que veien perillar la seva existència.

Les conseqüències de l'article 26 van ser més negatives que una altra cosa. L'oposició més forta va estar liderada per **Gil Robles**, i atacava no només la política anticlerical, sinó també el mateix concepte de república laica.

Un altre problema va ser referit a l'educació. Es va prohibir, com ja hem dit, que les ordres religioses ensenyassin, però aquesta qüestió va demostrar una gran improvisació, ja que l'estat no tenia ni aules ni professors per fer-se càrrec de tot l'ensenyament del país.

Actualment, vistes les conseqüències d'aquesta política anticlerical, es diu que l'intent de la seva aplicació va ser un dels grans errors del govern del primer bienni republicà. L'església era un enemic massa fort i poderós.

1.3. LA REFORMA DE L'EXÈRCIT.

A l'exèrcit espanyol hi havia un nombre excessiu d'oficials i de generals i a més es caracteritzava pel seu fort centralisme, per oposar-se a qualsevol classe de regionalisme i per pensar que eren la columna vertebral d'Espanya. I finalment, afegir que a la crisi de 1917 una gran part de l'exèrcit s'havia manifestat monàrquica i podia representar un perill pel règim republicà.

Azaña, des del primer moment, es va decidir a dur a terme una profunda reforma. Va fer un decret perquè els generals i oficials que volguessin i que no volguessin prestar jurament a la república es poguessin jubilar, conservant el sou íntegre. Les Capitanies Generals van ser suprimides, les Divisions es van reduir de 16 a 8, l'Acadèmia militar de Saragossa va ser tancada, ja que era considerada un centre de signe antirepublicà, i el Marroc va començar a ser desmilitaritzat.

Més o menys la meitat dels beneficiaris es van adherir a aquesta llei. D'aquesta manera es va resoldre el problema de l'excés d'oficials, i entretant la república s'assegurava la fidelitat de l'exèrcit. Però sigui com sigui, la trista realitat, com es va veure al juliol de 1936, va ser que les reformes no van aconseguir ni subordinar l'exèrcit al poder civil republicà ni deslligar-lo de les classes oligàrquiques.

1.4. L'ANALFABETISME. EL PROBLEMA EDUCATIU I CULTURAL.

El 1931 es calculava que entre un 30% i un 40% de la població adulta era analfabeta. A més, gairebé la meitat de la població infantil no tenia escolaritat efectiva. El govern de la república va afrontar amb decisió aquest greu problema. Es va establir un gran programa per escolaritzar Espanya, i amb aquest fi es va exposar un pla quinquennal mitjançant el qual es farien 27.000 escoles. Per al finançament d'aquest pla les Corts van donar 400 milions de pessetes. Durant els primers anys es van fer 7000 escoles, i encara que després el ritme va disminuir, aquest primer esforç va deixar ben clar que el govern volia eradicar la xacra de l'analfabetisme. A més, per col·locar al capdavant de les noves escoles, es va convocar un concurs que va donar entrada a 7000 nous mestres nacionals, que van veure com es dignificava la seva professió amb un augment del sou del 15%. Fins i tot en determinades zones es van arribar a crear cantines escolars per facilitar als nens complements alimentaris, com per exemple la llet. Hem de dir que hi havia projectes educatius que contaven amb el precedent de la tasca feta per la Institución Libre de Enseñanza, amb Giner de los Rios al capdavant, i per la Junta d'Ampliació d'Estudis, amb la modernització de les universitats i l'ampliació dels centres de batxillerat. També hem d'esmentar les **Missions Pedagògiques**, un gran treball solidari en què joves universitaris, durant l'estiu, dedicaven el seu temps a culturitzar i alfabetitzar diferents pobles. També es van fer algunes realitzacions molt importants en el terreny

cultural, com poden ser les biblioteques ambulants.

1.5. EL PROBLEMA REGIONAL.

La qüestió de la diversitat nacional dins Espanya va ser un dels primers problemes que es planteja la república. La Constitució esmentava la possibilitat de concedir autonomia a les regions que la demanassin.

A Catalunya el 90% de la població estava a favor d'aquesta autonomia, impulsada sobretot per Esquerra Republicana de Catalunya. La proposta va passar a les corts de Madrid i la discussió es va allargar fins el 1932. Va ser molt debatuda, però el pronunciament del general Sanjurjo va contribuir a reforçar les posicions d'esquerra, i el **setembre de 1932 les corts van aprovar l'Estatut de Catalunya**. Azaña va ser un gran defensor d'aquest estatut, ja que pensava que una Catalunya reconciliada amb la resta d'Espanya exercia una sana influència en l'economia i en els serveis civils del conjunt de l'Estat. Segons aquest estatut, **Catalunya passava a ser una regió autònoma, amb un govern propi, la Generalitat**, format per un president, un parlament i un consell executiu. Aquest govern tindria facultats legislatives i executives en matèria d'hisenda, educació, economia, cultura, transports i comunicacions. El govern de la república s'ocuparia de les relacions exteriors i de l'exèrcit. **La llengua catalana i la castellana serien oficials a Catalunya**. El president elegit va ser **Francesc Macià**, i a la seva mort, el 1933, el va substituir **Lluís Companys**.

A més de Catalunya, el País Basc i Navarra també tenien una gran tradició autonomista, i estaven preocupats per mantenir els seus antics furs. També van demanar estatut d'autonomia les comunitats d'Aragó, Castella la Vella (Lleó), Andalusia, València, Galícia i Balears.

Al País Basc es va aprovar un projecte d'estatut l'any 1931, però va ser rebutjat pel govern central. Finalment l'estatut basc va ser aprovat l'octubre de 1936, ja en plena guerra civil. El primer lehendakari va ser José Antonio Aguirre, del PNB.

2. La República de Dretes (1933-1935). (Bienni conservador o Bienni negre).

Com ja hem dit abans, la lentitud de les reformes estructurals al camp va fer que els conflictes socials augmentassin. Si la **UGT** va actuar amb notable moderació durant el bienni, la **CNT**, la central anarquista, que havia declarat la seva hostilitat al que ells anomenaven república burgesa, va llençar tres grans revoltes durant els primers dos anys i mig del nou règim. I encara que les revoltes anarquistes van ser fenòmens especialment urbans, el govern republicà va prendre la decisió de no permetre cap rebel·lió camperola inspirada pels anarquistes. En aquesta situació va passar el succés de **Casas Viejas** (gener de 1933). A aquest poble, la guàrdia d'assalt, cos especial creat per la República, va matar en estranyes circumstàncies a diversos camperols anarquistes. El succés va ser explotat per la dreta per desacreditar Azaña i es va iniciar una forta campanya de desprestigi contra ell. La crisi econòmica i els errors del govern van acabar d'empitjorar la situació, i el setembre de 1933 Azaña va dimitir i el president Alcalà Zamora va decidir convocar **noves eleccions el 19 de novembre de 1933**.

A les eleccions va triomfar la **CEDA** (Confederació Espanyola de dretes autònomes), dirigida per **José Maria Gil Robles**, i el **Partit Radical** de centredreta, dirigit per **Alejandro Lerroux**. També partits com la **Falange Española**, amb **Primo de Rivera** i el **Bloc Nacional Monàrquic** de **José Calvo Sotelo**. L'esquerra i la centreesquerra van ser àmpliament derrotats. Aquests fets han provocat moltes discussions entre els historiadors, i s'ha arribat a la conclusió que la major part dels electors van mostrar la seva disconformitat amb les reformes dels partits d'esquerra, i també que els afiliats d'esquerra i els afiliats sindicalistes no varen anar a votar.

Alcalá Zamora va encarregar a **Alejandro Lerroux**, del Partit Radical, la formació del govern. Aquest en principi havia de governar sense la CEDA, però sempre sota la seva pressió, fet que va fer que al final dins el govern hi entrassin tres ministres de la CEDA, i així la tensió entre dretes i esquerres va començar a augmentar.

El govern radical va suspendre les lleis més característiques del govern del primer bienni. Les escoles de l'església van seguir funcionant. Es va tornar a les ordres religioses les propietats que els havien estat confiscades. La construcció d'escoles i la creació de noves places escolars va ser paralitzada. Els salaris, que havien pujat durant els primers dos anys, van baixar als nivells de 1930. I pel que fa a la llei de reforma agrària, aquesta va ser sabotjada i inutilitzada. En definitiva, que el que desitjava la CEDA era que amb el suport dels radicals, es pogués dur a terme el seu programa de dretes, que a grans trets es basava en els següents punts:

- Contrareforma agrària, diferent a la que havien fet els partits d'esquerres. Suprimia la confiscació de les terres de la noblesa i anul·lava les expropiacions.
- Defensa del catolicisme. Rebutjaven la separació església – estat.
- Imposició de limitacions a la socialització.

Davant aquesta situació les esquerres desconfiaven de Gil Robles i pensaven que fins i tot aquest estaria disposat a establir un règim dictatorial. L'agitació va créixer i l'octubre de 1934 es van produir una sèrie d'esdeveniments importants: el 5 d'octubre de 1934 la UGT va llançar una convocatòria de vaga general, sobretot impulsada per l'entrada dels ministres de la CEDA al govern, que va tenir el suport de la CNT. La vaga va tenir repercussions a diferents llocs:

- **Astúries:** Es va viure una autèntica situació de revolució durant tota una setmana. El govern estava espantat davant la força que va prendre el moviment revolucionari i aconsellats pel general Franco, van decidir enviar la Legió a Astúries, i la rebel·lió va ser sufocada, deixant un gran nombre de morts i ferits (1.000 morts, 2.000 ferits i 30.000 detinguts).

- **Catalunya:** Lluís Companys, president de la Generalitat, va proclamar l'Estat Català. Immediatament el General Batet va declarar l'estat de guerra a Catalunya i va dominar la situació. L'autonomia va ser suspesa i el president Companys empresonat.

- **Madrid:** Es van produir greus enfrontaments armats que van ser ràpidament sufocats per l'exèrcit.

A partir de la força que havien pres els moviments revolucionaris el govern va veure la possibilitat de reprimir i desacreditar tota l'esquerra. Hi va haver **tortures i condemnes a mort**. A més a més, la CEDA cada vegada feia més pressió, i Gil Robles va ser nomenat ministre de la guerra.

Tota aquesta forta repressió de dretes va fer que es creés el **Front Popular** (republicans d'esquerra, PSOE, PCE i POUM). Les forces progressistes van veure la necessitat d'unir-se per defensar-se i rebutjar la repressió. Enmig d'aquesta situació es va produir la caiguda de Lerroux a causa de la seva implicació en un cas de corrupció relacionat amb el contraban (*estraperlo*). Així, **el desembre de 1935 Alcalá Zamora va decidir convocar eleccions**.

3. El triomf del Front Popular (1936)

La campanya electoral per a les eleccions de 1936 va ser intensa. Les forces conservadores confiaven en la victòria, però no oferien ni un programa ni cap idea relativa al futur de l'Estat Espanyol. En canvi, per la seva banda, la coalició del Front Popular va elaborar un programa mínim en què prometien l'amnistia per a 30.000 presos polítics, el retorn al programa reformista del 31 i

una reforma agrària més accelerada, revisió de la llei d'ordre públic, reforma fiscal, inversions en l'ensenyament... A més va ser molt important que els anarquistes no van fer campanya a favor de l'abstenció com havien fet a les passades eleccions.

En les **eleccions, celebrades el 16 de febrer de 1936**, la dreta va tenir 3.997.000 vots, i l'esquerra 4.700.000. La diferència no era massa gran, però l'esquerra va obtenir 257 escons dels 473 que tenia la cambra. La unió de totes les forces progressistes i el vot anarquista, atret per la promesa de llibertat per als presos polítics, van fer possible el gir electoral. Aquesta victòria va estendre el pànic dins els sectors de la dreta, i s'ha dit que tant **Franco** com **Gil Robles** van demanar al president de la República que proclamés l'estat de guerra i anul·lés les eleccions. Però finalment no va passar res, i **Azaña** es va poder fer amb la direcció del govern.

Però aquest govern va tenir un problema important: la negativa dels socialistes a formar part d'ell. Dins el PSOE no tots estaven d'acord amb aquesta actitud, i així, la facció moderada, encapçalada per **Indalecio Prieto**, defensava la necessitat d'entrar a l'executiu, i en canvi la facció més revolucionària, dirigida per **Largo Caballero**, es negava a entrar en el que considerava un govern burgès i pensava que el proletariat s'havia de preparar per avançar cap al socialisme.

El nou govern va destituir **Alcalá Zamora**, i **Azaña**, que era l'únic home que podia encapçalat un govern abonat per la totalitat del Front Popular, va ser elevat a la presidència de la República. Va ser designat cap de Govern **Casares Quiroga**, que va haver d'afrontar problemes d'ordre públic, amb la forta oposició de la dreta i amb les ocupacions de les terres i l'activisme socialista.

El nou govern va tornar a aplicar el programa de 1931. L'estatut de Catalunya va ser restaurat, es va tornar a reprendre la política educativa i la reforma agrària i va concedir una amnistia als detinguts pels fets d'octubre del 34. Però en el terreny polític les posicions es radicalitzen. La Falange, grup feixista dirigit per **José Antonio Primo de Rivera**, fill de l'exdictador, rep finançament de les forces conservadores i inicia una sèrie d'actes terroristes. Les Joventuts Socialistes, cada vegada més revolucionàries, responen amb la mateixa moneda.

En aquest ordre d'esdeveniments, el cop militar, que es forjava des de feia temps, entra en la seva recta final. Des del mes de març ja es comença a tenir constància de les primeres conspiracions militars. El govern va prendre la mesura d'allunyar als militars sospitosos:

- Goded és enviat a Mallorca.
- Mola és enviat a Navarra.
- Franco és enviat a les Canàries.

Mola havia preparat el cop per finals de juliol, però l'assassinat de Calvo Sotelo, dirigent monàrquic involucrat en el cop, fa que aquest s'avanci uns dies. El 17 de juliol de 1936 la guarnició del Marroc es rebel·la contra el poder republicà. El **18 de juliol** estava prevista la rebel·lió dels diferents enquadraments d'Espanya. **Aquest dia es va iniciar la Guerra Civil Espanyola.**

